

පුරාතන ලංකාවේ විහාරාරාම ආශ්‍රිත පුස්තකාල සංරක්ෂණය හා භාවිතය

සම්මානිත මහාචාර්ය රෝහිණි පරණවිතාන

ධර්මාශෝක රජතුමා ක්‍රියාත්මක කළ ධර්මදූත ව්‍යාපාරයේ එක් වැදගත් සංසිද්ධියක් ලෙස මිහිඳු හිමියන් ප්‍රධාන පිරිස ක්‍රිස්තු පූර්ව තෙවන සියවසේ දී ලංකාවේ අග නගරය ව පැවති අනුරාධපුරයට ඉතා නුදුරින් වූ මිහින්තලාවට වැඩම කොට, දේවානම්පියතිස්ස රජු ඇතුළු ශ්‍රී ලාංකික ජනතාව වෙත ප්‍රදානය කළ දහම් පණිවිඩය හේතු කොට ගෙන මෙරට ජන සමාජය තුළ සිදු වූ විප්ලවය ජනයා ස්ථිරසාර ජීවන පිළිවෙතක පිහිටුවීම කෙරේ බෙහෙවින් බල පැවැත්විණ. ඒ බලවේගය අද ද ක්‍රියාත්මක වෙයි. මුල් කාලයේ පටන් ම භික්ෂූන් හා භික්ෂුණීන් විසින් ජනතාව බුද්ධ ධර්මයට අනුකූලව ජීවත්වීමට මෙහෙයවනු ලැබූ අතර එමගින් ජනයාගේ ජීවන මාර්ගය හා චින්තන රටාව සුවිශේෂී මාවතකට අවතීර්ණ වූයේ ය. ස්වකීය ආධ්‍යාත්මික සංවර්ධනය සඳහා භාවනානුයෝගීව අල්පේච්ඡ ජීවිතයක් ගත කරන අතර ඒ පැවිදි සමාජය ගිහි ජනතාවගේ ඓහලෝකික හා පාරලෝකික සුභ සිද්ධිය උදෙසා ද ඇප කැප වී කටයුතු කළෝ ය.

මිහිඳු හිමියන් මෙහි සැපත්වීමෙන් පසු බෞද්ධ ක්‍රිපිටක ධර්මය ද අටුවා ද මෙරටට ගෙන එන ලදී. පාලි භාෂාවෙන් තිබූ එම ධර්මය දිවයිනවැසියන් ගේ පහසුව සඳහා දේශීය භාෂාවට නගනු ලැබිණ. පාලි භාෂාවෙන් ද දේශීය භාෂාවෙන් ද පැවති ධර්මය භික්ෂූන් වහන්සේලා විසින් වාචෝද්ගත කොට ආරක්ෂා කරන ලදී. ධර්මය ආරක්ෂා කරමින් පවත්වා ගැනීම සඳහා කැප වී කටයුතු කළ භික්ෂූන් වහන්සේලා අතරින් ඇතැමෙක් එක් පිටකයක් ද තවත් භික්ෂූන් පිරිසක් මුළු ක්‍රිපිටකය ද වන පොත් කරමින් පරම්පරාවෙන් පරම්පරාවට ගෙන යාමේ ක්‍රියාවක නිරත වූහ. එසේ ධර්මය රැක ගත් භික්ෂූන් වහන්සේලා භාණක හෝ ජේටකී යනුවෙන් හඳුන්වනු ලැබිණහ. මෙසේ ධර්මය රැක ගත් භික්ෂූ පරම්පරා මගින් විශාල සේවාවක් ඉටු විය. මීට අමතරව විහාරාරාමවල ප්‍රධාන භික්ෂූන් වහන්සේලාගේ ද බුද්ධාගමේ පැවැත්මට අනුග්‍රහ කළ රජවරුන්ගේ ද ප්‍රභූන්ගේ ද ජීවිත පිළිබඳ තොරතුරු මතකයේ රැස් කර ගැනීමේ සම්ප්‍රදායක් ද පැවතිණ. එකල බෞද්ධ ජනතාවගේ අත්‍යන්ත ගෞරවයට පාත්‍ර වූ ශ්‍රී මහා බෝධිය, දළදාව, මහාචූපය වැනි පූජනීය වස්තු පිළිබඳ තොරතුරු ද රැස්කොට ආරක්ෂා කිරීමේ වැඩ පිළිවෙළක් ද පැවතුණු බවට සාධක ඇත.

විහාරාරාම ආශ්‍රිතව ඉතා වුවමනාවෙන් හා ධෛර්යයෙන් යුතුව මේ කාර්යය සිදු කෙරුණ ද එය දිගින් දිගට ම ඉටු කිරීම අපහසු වූ අවස්ථා ද උදා විය. වරින්වර දකුණු ඉන්දියාවෙන් මෙහි පැමිණි ආක්‍රමණිකයන්ගේ බෞද්ධ විරෝධී කටයුතු ද ස්වභාව ධර්මයේ රුදුරු දායාද සේ ජනතාව පීඩනයට පත් කළ දරුණු සාගත අවස්ථා ද නිසා භික්ෂූන් වහන්සේලා ගෙන ගිය මේ ව්‍යායාමයට බාධා ඇති විය.

වළගම්බා රජතුමාගේ අනුග්‍රහයෙන් පිහිටවනු ලැබූ අභයගිරි විහාරය ආශ්‍රිතව ආරම්භ වූ ධර්මරූචි නිකායේ භික්ෂූන් බොහෝ කලක් තිස්සේ ධර්මය ආරක්ෂා කිරීමේ නිරත වූ මහා විහාරික භික්ෂූන් වහන්සේලාට විරුද්ධව කටයුතු කිරීම ද ස්වාභාවික හේතු හා විදේශීය ආක්‍රමණ ද නිසා ක්‍රිපිටකය ඇතුළු ශ්‍රී සද්ධර්මය හා අටුවාවල පැවැත්මට බාධා ඇති විය හැකි බැවින් මහාවිහාරික භික්ෂූන් වහන්සේලා ඒවා ග්‍රන්ථාරූඪ කිරීමට සංවිධාන වූහ. පළමුවන ශත වර්ෂයේ දී මාතලේ අලුවිහාරයෙහි රැස් වූ භික්ෂූන් වහන්සේලා, තමන් වහන්සේලා විසින් දීර්ඝ කාලයක් නොපසුබට වීර්යයෙන් යුතුව මුඛ පරම්පරාවෙන් ආරක්ෂා කරගෙන ආ බුදු දහම ග්‍රන්ථාරූඪ කොට රැක ගැනීම හා පවත්වා ගැනීම සඳහා ගන්නා ලද මේ ව්‍යායාමය මුළු මහත් ලෝක ප්‍රජාව වෙනුවෙන් ම කරන ලද විශිෂ්ට සේවාවක් විය. මහාවංසයේ එම කටයුත්ත ගැන මෙසේ සඳහන් වේ.

පිටකතනයං පාලිං ච - තස්සා අට්ඨකථං පි ච
මුඛපාඨෙන ආනෙසුං පුබ්බේ හික්ඛු මහමති.
භාණිං දිස්වාන සත්තාං තදා හික්ඛු සමාගතා
චිරට්ඨිතත්ථං ධම්මස්ස පොත්ථකේසු ලිඛාපයුං

කලක් මුඛ පරම්පරාවෙන් පවත්වා ගනිමින් ද, පසුව ග්‍රන්ථගත කරමින් ද සිංහල බෞද්ධ හික්ඛුන් වහන්සේලා බෞද්ධ ධර්මය ආරක්ෂා කර ගැනීමේ සිද්ධිය පිළිබඳ දිවයිනෙන් බැහැරට ද පැතිරී තිබුණි. බුද්ධ වචනය ද එය නිසි පරිදි විස්තර කරමින් පවත්වා ගෙන ආ අටුවා ද ආරක්ෂිතව පවතින්නේ ශ්‍රී ලංකාවේ මහා විහාරය ආශ්‍රිතව බව අසා ගෙන, පස්වන සියවසේ දී මෙරටට වැඩම කළ බුද්ධඝෝෂ හිමි විසින් එම ධර්මය ඉන්දියාවේ ජනයාගේ හිත සුව පිණිස පාලි භාෂාවට පරිවර්තනය කිරීමේ අදහසින් මහා විහාරයට වැඩම කළේ එහි ප්‍රතිඵලයක් ලෙස ය. ඒ හිමියෝ සිය දහම් දැනුම හා පරමාර්ථය මහා විහාරයේ හික්ඛුන් වහන්සේලාට ප්‍රකාශ කොට ධර්මය පරිවර්තනය කිරීමට අවසර ලබා ගත්හ. පාලි භාෂාව සම්භාව්‍ය ගණයේ භාෂාවක් වන බැවින් වෙනස්වීම්වලට භාජන නොවීම නිසා එසේ පාලියට නැගූ බුදු දහම හා අටුවා නොවෙනස්ව අද දක්වා ද අනාගතයට ද ප්‍රයෝජන ගත හැකි අයුරින් සුරක්ෂිතවීම එසේ බුද්ධඝෝෂ හිමියන් සිදුකළ පරිවර්තන කාර්යයේ අනඟි පලය වේ. උන්වහන්සේට සිය පරමාර්ථය ඉෂ්ට කර ගත හැකි වූයේ තමන් වහන්සේ තුළ පවත්නා ධර්ම ඥානය හා භාෂා ඥානය සම්බන්ධව මහා විහාරික හික්ඛුන් වහන්සේලා තුළ විශ්වාසයක් ජනිත කිරීමෙන් පසුව ය. එම විශ්වාසය දිනා ගැනීම සඳහා බුද්ධඝෝෂ හිමියන් මහාවිහාරික හික්ඛුන් වහන්සේලාට ඉදිරිපත් කළ සහතිකය **විසුද්ධිමග්ග** යන ධර්ම ග්‍රන්ථයයි.

මහාවිහාරික හික්ඛුන් වහන්සේලාගේ මග පෙන්වීම අනුව මහාවිහාර පුස්තකාලයේ සුරක්ෂිතව පැවති සිංහලෙන් තිබූ අටුවා මැනවින් පරීක්ෂා කරමින් සැලකිල්ලෙන් විභාග කොට මහාවිහාරික සම්ප්‍රදායට හානි නොවන පරිදි, බුද්ධඝෝෂ හිමියන් විසින් සිදු කරන ලද මෙම පරිවර්තන කටයුතු බුද්ධ ධර්මය හා ශාසනයේ චිරස්ථිතිය සඳහා තබන ලද ශක්තිමත් පියවරක් විය. මේ සඳහා උන් වහන්සේට මහාවිහාරයේ හිමිවරුන්ගේ උපදේශ මෙන් ම මහාවිහාරයේ ආරක්ෂිතව තිබූ ත්‍රිපිටක ග්‍රන්ථ පරිවර්තනය කිරීමේ අවසරය ද ලැබිණ. එයින් පසුව බුද්ධඝෝෂ හිමියන් විසින් පරිවර්තනය කරනු ලැබූ **සමන්තපාසාදිකා, සුමංගලවිලාසිනී, පපඤ්චසුදනී, සාරත්ථප්පකාසිනී, මනෝරථසුරණී, පරමත්ථජොතිකා, ධම්මපද්විධ කථා, ජාතකට්ඨකථා, අත්ථසාලිනී, සම්මෝභවිනෝදනී, පඤ්චප්පකරණට්ඨකථා** ද බුද්ධදත්ත හිමියන් විසින් පරිවර්තනය කරනු ලැබූ **නෙත්තිප්පකරණට්ඨකථා, මධුරත්ථවිලාසිනී, සද්ධම්මප්පකාසිනී** ද ධම්මපාල හිමියන් විසින් පරිවර්තනය කරන ලද **පරමත්ථදීපනී, නම් වූ උදානට්ඨකථා, ඉතිවුත්තකට්ඨකථා, ජේතවත්ථු අට්ඨකථා, වරියාපිටක අට්ඨකථා** ආදී අට්ඨකථා ලෝකවාසී බොහෝ ජනතාවකගේ පරිහරණය හා සේවනය පිණිස යොමු විය. එමෙන් ම මේ ග්‍රන්ථ අනාගතයේ පහළවන නිමක් නැති බෞද්ධයන්ගේ හා බුද්ධ ධර්මය පරිශීලනය කරන්නන්ගේ හා පර්යේෂණය කරන්නන්ගේ භාවිතය සඳහා ද යොමුවනු ඇත. බුද්ධඝෝෂ හිමියන් සිය ධර්ම ඥානය ඇතුළත් කරමින් සම්පාදනය කරන ලද **විසුද්ධිමග්ග** නම් ග්‍රන්ථය, ශ්‍රී ලංකාවේ ඉතිහාසය සටහන්ව ඇති **දීපවංසය**, මහානාම හිමියන් සැකසූ **මහාවංසය** අද දක්වා මෙසේ විහාරාරාම ආශ්‍රිත පුස්තකාලවල සුරක්ෂිතව පවත්නා වැදගත් ග්‍රන්ථ සේ සැලකිය හැකි ය.

විදේශීය සම්බන්ධතා¹ පුළුල්වීමත් සමඟ දේශීය සංස්කෘතිය ද නත් අයුරින් වෙනස්වීම්වලට භාජන විය. මුල් අවධියේ පටන් ම ශ්‍රී ලංකාවේ ජන සමාජය කෙරේ බෞද්ධ බලවේගයට අමතරව බ්‍රාහ්මණ බලවේගය ද ක්‍රියාත්මක විය. බුද්ධ ධර්මය පදනම් කරගෙන සැකසුණු සමාජය තුළට බ්‍රාහ්මණ සංස්කෘතියේ අංගලක්ෂණ ද පිවිසුණේ ය. විජයාගමනයේ පටන් ම ශ්‍රී ලංකාව සමඟ පැවති ඉන්දියානු සම්බන්ධතා ක්‍රමයෙන් වැඩිවන්නට විය. ඉන්දියාවෙන් ගෙන ආ මහායාන බුදු දහම හා හින්දු සංස්කෘතිය නිසා සංස්කෘත භාෂාවෙන් ලියන ලද ග්‍රන්ථ මෙරටට ආනයනය විය. මහාවිහාරය බුද්ධ ධර්මය ආරක්ෂා කර ගනිමින් ඒ හා සම්බන්ධ ග්‍රන්ථ ආශ්‍රිත දැනුමෙන් ජන ජීවිතය සකස් කර ගැනීමට

ජනතාවට අනුබල දුන් අතර, අභයගිරි විහාරය මහායාන ධර්මය පිළිබඳව ද වෙනත් විෂය ශාස්ත්‍ර පිළිබඳ ජනයාගේ දැනුම ද වර්ධනය කළේ ය. අභයගිරි විහාරානුබද්ධ පුස්තකාලවල ඒ විෂයයන් සම්බන්ධ පොත් බහුලව පැවති අතර එමගින් ජනයා සංස්කෘත භාෂා භාවිතයට හුරු විය. දිඬුනාග, නාගර්ජුන, අසංග, වසුබන්ධු වැනි බුද්ධිමත් මහායාන දාර්ශනිකයන්ගේ අදහස් රැගත් කෘති මෙන් ම හින්දු ඉතිහාසය හා සංස්කෘත සාහිත්‍යය ගැබ් වූ ග්‍රන්ථ ද ඉන්දියාවේ ප්‍රචලිත ව පැවති විවිධ ශාස්ත්‍ර සම්බන්ධ කෘති ද රචනා වී තිබුණේ සංස්කෘත භාෂාවෙනි. ඒ ග්‍රන්ථ පරිශීලනය කළ දේශීය ජනතාවගේ ප්‍රකාශන මාධ්‍යය සංස්කෘත භාෂාවෙන් පෝෂණය විය. අනුරාධපුර සමයේ අවසාන භාගය වන විට සිංහලය සංස්කෘත ග්‍රන්ථ ආශ්‍රය කිරීමට යොමු වීම නිසා මෙරට ප්‍රකාශන මාධ්‍යය ක්‍රමයෙන් සංස්කෘත ප්‍රභව සහිත බසක් බවට පත් විය. ඒ අවධියේ ශිලා ලිපි ද පොලොන්නරු කාලයේ ලියන ලද ග්‍රන්ථ ද රචනා වූයේ සංස්කෘත මිශ්‍ර සිංහල භාෂාවකිනි. ජනයා එම විහාරාරාම ආශ්‍රිත පුස්තකාලයන්හි සුරක්ෂිතව පැවති ග්‍රන්ථ ආශ්‍රයට යොමු වූ ප්‍රමාණය එයින් ම පැහැදිලි වේ. හත්වන සියවසේ පටන් දහවන සියවස දක්වා කාලයේ සීගිරියට ගොස් එහි සිරිය නැරඹුවන් විසින් කැටපත් පවුරේ සටහන් කරන ලද ගීවල අදහස් ද, බස ද සංස්කෘත බලපෑමට ලක්ව තිබුණේ ය. සංස්කෘත භාෂාවෙන් ලියූ පද්‍ය රචනා ද එහි වේ. පොදුවේ මුළු සමාජයට ම සංස්කෘතයේ බලපෑම ලැබුණේ එම බසින් රචිත විවිධ ශාස්ත්‍රීය හා ලෞකික විෂය ග්‍රන්ථ භාවිතයට ජනයා හුරු ව සිටි බැවිනි.

සංස්කෘත භාෂාව හා සාහිත්‍යය කෙරේ නැඹුරුවීමක් ජනයා අතර පැවතුණ බව මැනවින් හෙළිවන ප්‍රධාන සාධකයක් වන්නේ රාම සීතා කථාව මුල් කරගෙන සිංහලයකු විසින් රචිත **ජානකීහරණය** නම් සංස්කෘත මහා කාව්‍යයයි. සංස්කෘත ආලංකාරිකයකු වූ දණ්ඩින්ගේ **කාව්‍යාදර්ශය** ඇසුරු කරගෙන සිංහල කවීන්ට උපදෙස් සැපයූ **සියබස්ලකර** සංස්කෘත සාහිත්‍යය හා විචාරය කලක් තිස්සේ මෙහි ප්‍රචලිතව පැවති බවටත් විහාරාරාම ආශ්‍රිත අධ්‍යාපන ආයතනවල කවී කලාව උගන්වනු ලැබූ බවටත් ප්‍රබල සාධකයකි. පසු කාලීනව සිංහල සාහිත්‍යය පෝෂණය කළ කවිවරු මේ ග්‍රන්ථයෙන් ප්‍රභාව ලැබූ හ. අනුරාධපුර සමයේ අවසාන කාලය වන විට විහාරාරාම ආශ්‍රිත අධ්‍යාපනය පාලියෙන් රචිත බෞද්ධ ධර්ම ග්‍රන්ථත් සංස්කෘත බසින් රචිත විවිධ විෂය ශාෂ්‍රණ රැස් කෙරුණු ග්‍රන්ථත් ආශ්‍රයෙන් සිදු කර ඇති බව පිළිගැනීම සඳහා පවත්නා සාධක බොහෝ ය. එයින් ලැබුණ දැනුම ජනයාගේ දැනුම් මඬල පෝෂණය කරමින් සමාජය තුළ සංසරණය වූ බව ද පැහැදිලි ය.

අනුරාධපුර රාජධානි කාලයෙන් පසු ශාස්ත්‍රාධ්‍යයනය සම්බන්ධ තත්ත්වය දැන ගැනීමට අප වෙත ලැබී ඇති සාධක බොහෝ ය. පොලොන්නරුවේ රජ කළ පාලකයෝ බුද්ධ ධර්මය ද වෙනත් ශාස්ත්‍ර ද සාහිත්‍යය ද වර්ධනය කෙරේ අනුග්‍රහ දක්වූහ. ඔවුන්ගෙන් සමහරු ග්‍රන්ථකරණයේ ද නිරත වූහ.

හින්දු ආගම ජන සමාජය තුළ ව්‍යාප්තව පැවතිණ. හින්දු දේවාලවල නෂ්ටාවශේෂ, බෞද්ධ විහාරාරාම හා වෙනත් ගොඩනැගිලි සහිත සංකීර්ණවලින් හමු වී තිබීම ඒ බව පැහැදිලි කරයි. එසේ වුව ද මුල් කාලයේ පටන් හික්ෂු අධ්‍යාපනය තුළ විනය හා සුත්‍ර අධ්‍යයනයට වැදගත් තැනක් හිමි විය. පසුව අධ්‍යාපන ක්‍ෂේත්‍රයේ අභිධර්මය ඉගෙනීම කෙරේ වැඩි අවධානයක් පළ විය. අභිධර්මය උගන්වන හික්ෂුන්ට විශේෂ සැලකිලි දක්වන ලද බව හතරවන මිහිඳුගේ ශිලා ලිපියක සඳහන් ය. රජවරු ද අභිධර්මය ඉගෙනීමේ යෙදුණහ. දහවන සියවසේ දී පස්වන කාශ්‍යප රජ අභිධර්ම පිටකය රත්පත්වල ලියවා ඊට විශේෂ ගෞරවයක් දැක්වීය. I වන විජයබාහු රජු අභිධර්ම ග්‍රන්ථයක් වූ ධම්මසඬිගණිය ඉගෙන ගෙන එය සිංහලට පරිවර්තනය කළේ ය. පොලොන්නරු කාලයේ ලියන ලද **අභිධම්මසඬ සංග්‍රහ, පරමසඬ විනිවිචය, නාමරූප පරිච්ඡේද** යන පොත් එකල විසූ හික්ෂුන් විසින් ලියන ලද කෘති ය. මේ පොත් පොලොන්නරු කාලයේ අධ්‍යාපන ආයතනවල භාවිත විය. පාලි බසින් තිබූ **අභිධර්මාර්ථසංග්‍රහය** සිංහලෙන් අධ්‍යයනය පහසු කිරීම සඳහා ද පොලොන්නරුවේ වැඩ සිටි ටීකාවාර්ය ශාරීපුත්‍ර හිමියන් විසින් **අභිධර්මාර්ථසංග්‍රහ සන්නය** රචනා කෙරිණි. දිඹුලාගල කාශ්‍යප හිමියන් අභිධර්ම අධ්‍යයනය ව්‍යාප්ත කරනු සඳහාත් උගන්වා අයගේ ප්‍රයෝජනය සඳහාත් අභිධර්මය පිළිබඳ ග්‍රන්ථ

රාශියක් රචනා කර ඇත. විශේෂයෙන් විහාරාරාම ආශ්‍රිත අධ්‍යාපනය වඩාත් පහසු කොට අභිධර්ම අධ්‍යාපනය ජනප්‍රිය කිරීම මේ ග්‍රන්ථ රචනයේ පරමාර්ථය විය.

බුද්ධඝෝෂ හිමියන් රචනා කළ පාලි ජාතකටීඨකථාව මේ අවධියේ අධ්‍යාපන ක්‍ෂේත්‍රයේ පමණක් නොව සාමාන්‍ය ජනයා අතර ද බහුලව භාවිත වී ඇත. බෝධිසත්ව ආත්ම ගැන කියවෙන කථා ආශ්‍රයෙන් යහපත් ගුණධර්ම හුවා දක්වා ජනතාව තුළ ප්‍රසාදජනක හැඟීම් වර්ධනය කිරීමට ජාතක කථා උපයෝගී කර ගැනීමට ගත්කතුවරුන් යොමු වූ බවට සාධක සාහිත්‍යයේ බහුලව ඇත. සියබස්ලකර කතුවරයා පද්‍ය රචනය සඳහා ජාතක කථා ආශ්‍රය කිරීමට උපදෙස් දුන්නේ ය. ඒ අනුව පොලොන්නරු සමයේ විසූ ජනයා තුළ බුදුරදුන් කෙරේ ශ්‍රද්ධාව ජනනය කරනු වස් සස ජාතකය ඇසුරින් **සසදාවත** ද මබාදේව ජාතකය ඇසුරින් **මුවදෙව්දාවත** ද රචනා විය. සංස්කෘත මහා කාව්‍ය සම්ප්‍රදායානුකූලව රචිත මේ කෘති රචනා වූයේ වෙසෙසින් ම බුදු ගුණ හුවා දක්වනු සඳහා ය. මේ කාලයේ ජනයා බුද්ධඝෝෂ හිමියන් ලියූ **ජාතකටීඨකථාව** ආශ්‍රය කළ බවට නිදසුන් බොහෝ ය. **අමාවතුර, ධර්මප්‍රදීපිකාව, සද්ධර්මරත්නාවලිය, බ්‍රහ්මසරණ** ආදී ගද්‍ය කෘතිවල ජාතක කථා පිළිබඳ කරුණු බොහෝ එක්රැස් කර ඇත. ජාතකටීඨකථාවේ එන බෝසත් චරිතකථා හික්ෂුන් වහන්සේලා විසින් දේශනා කරන ලදුව ජනයාගේ ආකල්ප පෝෂණය කිරීමට භාවිත කර ඇත. බුදුන් වහන්සේගේ පූර්වසදම්මසාරථී ගුණය හුවා දක්වූ ගුරුඵගෝමී එහි පළමුවන දුර්දාන්ත දමනය පරිච්ඡේදයෙන් බෝසතුන් ආත්මභාව 206 ක දී දුර්දාන්තයන් දමනය කළ අවස්ථා ගෙන හැර දැක්වීමෙන් ප්‍රකාශ වන්නේ **ජාතකටීඨකථා** ජන ජීවිතය ආලෝකවත් කිරීමට හික්ෂුන් විසින් ද ගත්කතුවරුන් විසින් ද භාවිත කරන ලද බවයි. කුරුණෑගල කාලයේ දී මේ ග්‍රන්ථය සිංහලට පරිවර්තනය කරන ලද්දේ එය එපමණට ජනයාගේ ප්‍රසාදය දිනාගත් කෘතියක් වූ බැවිනි. ජාතක පොත්වහන්සේ නමින් හැඳින්වෙන **පන්සියපනස්ජාතක පොත** බෞද්ධයන්ගේ ඉමහත් ගෞරවයට භාජන වන, සෑම විහාර පොත්ගුලක ම සුරක්ෂිතව පවතින වැදගත් පුස්තකයකි. 'වහන්සේ' යන ගෞරව නාමයෙන් උපලක්ෂිත වන එක ම සිංහල ග්‍රන්ථය වන්නේ ද **පන්සියපනස්ජාතක පොත** යි.

පන්සියපනස්ජාතක පොත මෙන් ම ජනප්‍රසාදයට ලක් වූ, ජන ජීවිතය හා සම්බන්ධ වූ කෘතියකි **ධම්මපදටීඨකථාව**. එය දැනුණු පිරිවෙන්වල හා පාසල්වල පාලි භාෂා අධ්‍යයනය සඳහා භාවිත වන කෘතියකි. දඹදෙණි සමයේ දී ධම්මසේන නම් යතිවරයකු විසින් මෙහි කථා ආශ්‍රය කරගෙන ජනහද බැඳගන්නා බසකින් රචනා වූ **සද්ධර්මරත්නාවලිය** ද එදත් අදත් බෞද්ධයන්ගේ ජීවිත ආලෝකවත් කරන වැදගත් කෘතියකි. විහාරාරාම ආශ්‍රිතව හික්ෂුන් වහන්සේලාගේ ද උච්චි උච්චියන්ගේ ද ගෞරවයට පාත්‍ර වූ කෘති අතරින් වැදගත් තැනක් ගන්නා තවත් කෘතියකි **පූජාවලිය**. බුදුන් වහන්සේ පූජාවට සුදුසුවීම හා පූජාවට පාත්‍රවීම සම්බන්ධ කථා ද සමගින් ලංකාවේ ඉතිහාසය ද විස්තරවන මේ කෘතිය අන්තිසිදු සිංහල ගද්‍යය කෘතියකට වඩා පන්සල්වල භාවිත වේ. එය පුස්තකාලයක අත්‍යවශ්‍යයෙන් සුරක්ෂිතව පවතින උපාසක ජනයාගේ දැඩි ගෞරවයට හා භාවිතයට පාත්‍ර වූ කෘතියකි.

ග්‍රන්ථය, පුස්තකය, පොත, පොත්ථකය, ගත යන පර්යාය පදවලින් හැඳින්වෙන පොත වචනයේ පරිසමාප්තාර්ථයෙන් ම බලන විට දැනුම් ගබඩාවක් ලෙස සැලකිය හැකි ය. පොත ජනයාගේ සිතුවිලි, පැතුම්, හැඟුම් රාශිභූත වූ නිකේතනයකි. එවැනි ග්‍රන්ථ සුරක්ෂිතව පවතින්නේ පුස්තකාලයක ය. පොත් කියවා දැනුම වඩවා ගන්නා අයට පුස්තකාලවලින් ලැබෙන ප්‍රයෝජනය මෙතෙකැයි කියා පැහැදිලි කළ නොහැකි ය. පුස්තකාලයකින් ප්‍රකාශවන්නේ ඒ ඇසුරු කරන්නන්ගේ බුද්ධි පාටවය යි. ඥාන සම්භාරය යි. දියුණු ජීවන පැවැත්ම යි.

යම් රටක, නගරයක, ගමක දියුණුව රඳා පවතින්නේ ඒ හා සම්බන්ධ අධ්‍යාපන ආයතන අනුව ය. එවැනි ආයතනයක අවශ්‍යයෙන් ම ශිෂ්‍ය ශිෂ්‍යාවෝ සිටිති. ආචාර්යවරු සිටිති. ඔවුන්ගේ ඥානවන්තභාවය හා උගත්කම මෙහි දී වැදගත් වේ. එමෙන් ම අධ්‍යාපන ආයතනය පුස්තකාලයක් නොමැතිව සම්පූර්ණ නොවේ. මිනිසුන්ගේ දැනුම සටහන් ව ඇත්තේ පොත්වල ය. මිනිසුන් දැනුම

ලබාගන්නේ පොත්වලිනි. පොතක සටහන් වූ දැනුම එය ලියන ලද කාලයේ ජීවත්වන්නන් සඳහා පමණක් නොව අනාගතයේ ජීවත්වන්නන් සඳහා ද ප්‍රයෝජනවත් වේ. ලංකාවේ පොත් ලිවීම ඇරඹුණේ පළමුවන ශත වර්ෂයේ බව ස්ථිරව සටහන් වෙතත්, ඊට පෙර අවධිවල දී ද පොත් ලිවීමේ ක්‍රමයක් පවතින්නට ඇත. මුල් කාලයේ පටන් ග්‍රන්ථ ලියන ලද්දේ පුස්තකාල පොත්වල ය. තලපත්‍ර හෝ තල් පත්‍ර ඒ සඳහා භාවිත කරන ලදී. ස්වාභාවික හේතු මත දිරාපත් වන බැවින් මේ ග්‍රන්ථ වරින්වර පිටපත් කිරීම අවශ්‍ය කාරණයක් විය. පොත් ලිවීම, පොත් පරිහරණය කිරීම මෙන් ම පොත් ආරක්ෂා කිරීම ද පුරාණයේ පටන්, මුද්‍රණ ශිල්පය දියුණු වන තෙක් විහාරාරාමවල හික්ෂුන් වහන්සේලා අතින් ඉටු වූ කාර්යයකි.

පොත් විටෙක මිතුරන් මෙන් අපගේ ජීවිතවලට සමීප වේ. දෙමව්පියන්, ගුරුවරුන් මෙන් ජීවන කාර්යය පහසු කර ගැනීමට හා සකසා ගැනීමට උපදෙස් ලබා දෙයි. දැනුම වඩවා ගැනීමට, වරිත ශක්තිමත් කර ගැනීමට පොත්වලින් ලැබෙන ආධාරය ඉමහත් ය. පළමුව බුද්ධ ධර්මය ආරක්ෂා කර ගැනීමට ද ව්‍යාප්ත කර ගැනීමට ද පොත් ලියන ලද්දේ ද සංස්කරණය කරන ලද්දේ ද නැවත නැවත පිටපත් කරන ලද්දේ ද සතුන්ගෙන් හා කෘමීන්ගෙන් ආරක්ෂා කරන ලද්දේ ද මිනිසාගේ පැවැත්ම හා දියුණුව උදෙසා පොත්වලින් ලැබෙන උතුම් සම්ප්‍රදානය නිසා ය.

ශ්‍රී ලංකාවේ බෞද්ධ සම්ප්‍රදාය තුළ පූජනීය වස්තූ වන්දනාවට ලැබෙන්නේ වැදගත් ස්ථානයකි. බෝධීන් වහන්සේ, දළදා වහන්සේ, ලළාට ධාතුන් වහන්සේ හා මහා ස්තූපය මේ අතර ප්‍රධාන වේ. රජවරු ද ජනයා ද ඒ ඒ කාලවල ත්‍රිවිධ ධාතුන් වහන්සේලාට පූජා පැවැත්වූහ. සත්කාර කළහ. ආරක්ෂා කළ හ. සංඝමිත්තා තෙරණිය විසින් මෙහි වැඩම කළ බෝධීන් වහන්සේට, එදා පටන් අද දක්වා ම බෞද්ධ ජනතාවගේ අත්‍යන්ත ගෞරවය හිමි වේ. රජවරු ඒ කාර්යය සඳහා විශේෂ කටයුතු සංවිධානය කළ හ. පුරාණයේ පටන් ඒ ඒ අවස්ථාවලත්, පූජනීය වස්තු සම්බන්ධව සිදු වූ වර්ධනීය කටයුතු හෝ පරිහානි අවස්ථා විහාරාරාමවල හික්ෂුන් විසින් සටහන් කර තැබීමේ සිරිතක් විය. එක්රැස් කළ කරුණු සංග්‍රහ කරමින් පොත් ද සැකසිණි. අනුරාධපුර කාලයේ දී පාලි භාෂාවෙන් **බෝධිවංසවංසකථාවක්** රචනා විය. බෝධිය සම්බන්ධ සාහිත්‍යයේ ඉතා වැදගත් කෘතියක් වන්නේ දහවන සියවසේ උපතිස්ස හිමියන් ලියූ **පාලිබෝධිවංසය** යි. කුරුණෑගල කාලය තෙක් ම ඒ ග්‍රන්ථය ජන භාවිතයේ පැවති අතර කුරුණෑගල විසූ විල්ගම්මුල සංඝරාජ හිමියන් විසින් **සිංහල බෝධිවංශය** රචනා කරනු ලැබී ය. පාලි බෝධිවංශය බෞද්ධ අධ්‍යාපන ක්‍ෂේත්‍රවල අධ්‍යයන කෙරිණි. විහාරාරාම ආශ්‍රිත පුස්තකාලයවල ආරක්ෂිතව තිබූ එය සංස්කෘතයට නැඹුරු රචනා ගෞලියකින් ලියවුණකි. ගුරුඵගොමී පොලොන්නරු කාලයේ දී පාලිබෝධිවංශයෙන් තෝරා ගත් වචනවලට පරිකථාවක් ලිවුවේ එම ග්‍රන්ථය එකල අධ්‍යාපන ආයතනවල උගන්වන ලද කෘතියක් නිසා ය. **ධර්මප්‍රදීපිකාව** නම් වූ එම පරිකථාව වැදගත් ධර්ම ග්‍රන්ථයකි. අධ්‍යාපන ක්‍ෂේත්‍රය ආලෝකවත් කළ කෘතියකි. එමෙන් ම එකොළොස්වන සියවසේ රචිත මෙම ග්‍රන්ථය විහාරාරාම පුස්තකාලවල බහුලව හමුවන, සුරක්ෂාවට පත් වූ ධර්ම ග්‍රන්ථයකි.

ශ්‍රී මේඝවර්ණ රජුගේ කාලයේ කලිඟු දෙසින් ගෙන ආ දන්ත ධාතුව බෞද්ධ ජනතාවගේ අප්‍රමාණ ගෞරවයට පාත්‍ර විය. දැනුදු පාත්‍ර වෙයි. දන්තධාතූන් වහන්සේ සම්බන්ධ ඉතිහාසය සඳහන් වන පාලි බසින් රචිත **දාධාවංසය** ද ඊට පසු දළදා වහන්සේට කරන ලද පුදපූජා, කුරුණෑගල කාලයේ ලියන ලද **පූජාවලිය**, **දඹදෙණි අස්න** ආදී කෘතිවල ද **දළදා සිරිතේ** ද සඳහන් ය. දළදා සිරිතෙහි දළදා වහන්සේගේ ඉතිහාසය ද එකල දළදාවට කරන ලද පුදපූජා ද පිළිපැදිය යුතු නීතිරීති ද සඳහන් වේ. අද දක්වා මේ කෘති පරිශීලනය කිරීමට අපට අවස්ථාව හිමිවන්නේ හික්ෂුන් වහන්සේලා විසින් මේවා වරින් වර පිටපත් කරනු ලදුව පුස්තකාලවල සංරක්ෂණය කරන ලද බැවිනි.

සෑම රාජධානියක් ම ආශ්‍රිත ඉතිහාසය ශෝභමාන වී ඇත්තේ ඒ කාලයේ දියුණුවට පත් ශාස්ත්‍රීය කටයුතු නිසා ය. අධ්‍යාපනය හා සාහිත්‍යය සම්බන්ධ දියුණුව නිසා ය. දඹදෙණි සමය මේ සම්බන්ධයෙන් සුවිශේෂ වේ. දෙවන පරාක්‍රමබාහු රජුගේ කාලයේ අනර්ඝ ග්‍රන්ථ කිහිපයක් ම ලියවිණ. ඒ කෘති ඒ

කාලයේ ජනතාව පොතපත කියවීමට හුරුව සිටි බව මැනවින් ප්‍රකාශ වන සාධක වේ. **කවිසිටමිණ**, කලිකල් සවැනි නම් ශාස්ත්‍රීය උපාධිය හිමි කර ගත් දෙවන පැරකුම්බා රජ රචනා කළ මහාකාව්‍යයකි. විවිධ සාහිත්‍ය හා භාෂා ද නොයෙක් විෂය ද පිළිබඳ දැනුමින් ඔහුගේ ප්‍රතිභාපූර්ණ කවිත්වය බැබළුණි. එය සිංහල සාහිත්‍ය වංශය බබළවන උසස් ම පද්‍ය කාව්‍යයයි. මෙකල රචනා කරන ලද **සිදත්සඟරාව** ද එවැනි වැදගත් කෘතියකි. සිංහල භාෂාවේ විශේෂයෙන් පද්‍ය ව්‍යවහාරය පදනම් කරගෙන රචිත මේ ව්‍යාකරණ ග්‍රන්ථය ද ඊට පෙර රචනා වූ සිංහල කෘති ආශ්‍රය කරමින් පාලි සංස්කෘත ව්‍යාකරණ ක්‍රම ද පිරික්සමින් සකසන ලද කෘතියකි. එය එකල සංඝ ශාසනය බැබළවූ ප්‍රතිරාජ පරිවේණාධිපති හිමියන්ගේ කෘතියකි. මේ කෘති විමසා බලනවිට එකල අධ්‍යාපනය දියුණු මට්ටමක පැවති බවත් විහාරාරාමවල සුරක්ෂිතව පැවති විවිධ විෂයාශ්‍රිත ග්‍රන්ථ මේ කතුවරුන්ට ආශ්‍රය කිරීමට අවස්ථාව උදා වූ බවත් පැහැදිලි වේ. **දඹදෙණි අස්න** කෘතියේ සඳහන් පරිදි දෙවන පැරකුම්බාහු රජුගේ අධ්‍යාපනය විවිධ විෂය පිළිබඳ දැනුමෙන් පරිපූර්ණව පැවතිණ. බුද්ධසෝම හිමියන් විසින් සම්පාදනය කරනු ලැබූ **විශුද්ධිමග්ගයට** ඒ රජු විසින් කරන ලද **විශුද්ධිමාර්ග සන්නය** ඒ බව මනාව පැහැදිලි කරයි.

ගම්පළ කාලයේ රචිත **නිකාය සංග්‍රහය** විහාරාරාමවල සුරක්ෂිතව පවතින තොරතුරු එක්තැන් කරමින් රචිත ශාසන ඉතිහාස ග්‍රන්ථයකි. මෙහි කතුවරයා වූයේ ගඩලාදෙණි විහාරයේ විසූ ජයබාහු සංඝරක්ෂිත හිමි ය. බුද්ධ කාලයේ පටන් ශාසනයේ ඉතිහාසය ද වරින් වර සිදු වූ විපත් හා දුෂ්කරතා ද ගැන එහි සඳහන් වේ. යහපත් ජන ජීවිතයකට මඟ හෙළිකරමින් අනුරාධපුර කාලයේ පටන් කටවහරින් රැකගෙන ආ ජනකථා සමූහයක් **සහස්සවත්ථු** කෘතියේ සංක්ෂිප්තව පැවති අතර ඒ කතා දඹදෙණි කාලයේ රචිත **රසවාහිනී** නම් පාලි ග්‍රන්ථයෙහි විස්තර වශයෙන් සංග්‍රහ කරනු ලැබිණ. මේ ග්‍රන්ථය පිරිවෙන්වල අධ්‍යයනය කරනු ලැබූ අතර පාලි නොදත් සාමාන්‍ය ජනතාවගේ භාවිතය සඳහා එය **සද්ධර්මාලංකාරය** නමින් සිංහලෙන් රචනා වූයේ ගම්පළ කාලයේ ය.

පසළොස්වන ශත වර්ෂයේ දිවයින එක්සත් කොට කෝට්ටේ රජ බවට පත් වූ හවන පැරකුම්බා රජුගේ කාලයේ රට තුළ දේශපාලනික වශයෙන් සාමකාමී තත්ත්වයක් උදා විය. රජතුමාගේ අනුග්‍රහය ඇතිව අධ්‍යාපනය ද ශාස්ත්‍රීය කටයුතු ද වර්ධනයට පත් විය. විහාරාරාම ආශ්‍රිතව අධ්‍යාපනය වර්ධනයට පත් විය.

එකල අධ්‍යාපන ආයතනවල භාවිත වූ විවිධ විෂයාශ්‍රිත ග්‍රන්ථ සේවනයට මේ කතුවරුන්ට අවස්ථාව උදා වී ඇත. **දඹදෙණි අස්නේ** සඳහන් පරිදි දෙවන පැරකුම්බා කුමාර කාලයේ අධ්‍යාපනය විවිධ විෂය දැනුමෙන් පරිපූර්ණව පැවතිණ. ඉන් පසුව ශාස්ත්‍රීය කටයුතු දියුණුවට පත් කාලයක් උදාවූයේ කෝට්ටේ රජ වූ හවන පැරකුම්බා සමයේ දී ය. ඒ කාලයේ පැවති තොටගමුව විජයබාහු පිරිවෙන, වීදාගම ඝනානන්ද පිරිවෙන, කැරගල පද්මාවති පිරිවෙන, පැපිලියානේ සුනේත්‍රා දේවී පිරිවෙන ආදී විහාරාරාම ආශ්‍රිත පිරිවෙන්වල පැවතියේ විවිධ විෂයයන්ගෙන් පොහොසත් අධ්‍යාපනයකි. ඒ බවට තත්කාලීන සාක්ෂ්‍ය ලෙස **ගිරා සන්දේශය** හා **හංස සන්දේශය** ප්‍රමාණවත් තොරතුරු සපයයි. එකල අධ්‍යාපන ක්ෂේත්‍රය බෞද්ධ ධර්මය මෙන් ම විවිධ ලෝකික ශාස්ත්‍රවලින් ද සමන්විත වූ අතර විජයබා පිරිවෙනෙහි අධිපති හිමියන්ගේ ශාස්ත්‍රවන්තභාවය හා විවිධ විෂය වෙත පැතිරී තිබුණ දැනුම **ගිරා සන්දේශයේ** සඳහන් වේ. එම පිරිවෙන්වල පාලි සංස්කෘත ග්‍රන්ථ, වේද ග්‍රන්ථ, අර්ථශාස්ත්‍ර ග්‍රන්ථ, කාව්‍ය ග්‍රන්ථ අධ්‍යයනය කරනු ලැබූ අතර නිසැකයෙන් ම එම පුස්තකාලවල බොහෝ ග්‍රන්ථ සුරක්ෂිතව පැවතින්ට ඇත. ඒ කාලයේ ම රචනා කරන ලද **හංස සන්දේශයේ** කැරගල පද්මාවති පිරිවෙන හා එහි අධිපති වනරතන මාහිමියන්ගේ ශාස්ත්‍ර පාරගත්වයෙන් කෝට්ටේ සමයේ පැවති අධ්‍යාපන දියුණුව පැහැදිලි වෙයි. එකල ග්‍රන්ථ රචනාව බහුලව සිදුවිය. එම විහාරාරාමවල ආචාර්යවරු ද එහි උගත් ශිෂ්‍ය ජනයා ද ශාස්ත්‍රවන්තභාවයෙන් බැබළුණහ. ඔවුහු විවිධ විෂය සම්බන්ධ ග්‍රන්ථ ආශ්‍රයේ නිරත වූහ. කෝට්ටේ කාලයේ රචනා කරන ලද ග්‍රන්ථ ඊට සාක්ෂි දරයි. කෝට්ටේ රජ කළ හවන පැරකුම්බා රජුගේ කාලයේ ඇති වූ ශාස්ත්‍රෝද්දීප්තිය වෙසෙසින් ම වර්ධනයට පත් වූයේ විහාරාරාම ආශ්‍රිත පිරිවෙන්වල ය.

සෞඛ්‍යසේවන සියවසේ දී පෘතුගීසීන් ශ්‍රී ලංකාවේ දේශපාලනයට සම්බන්ධවීම නිසා මෙරට දේශපාලන, ආර්ථික, සංස්කෘතික ව්‍යුහය අඩපණ විය. කෝට්ටේ පැවති දේශපාලන සමෘද්ධිය මෙන් ම සංස්කෘතික ශ්‍රී විභූතිය නැති වී ගියේ ය. ජනයාගේ ඥාන වර්ධනය කළ උල්පත් සිදී ගියේ ය. පෘතුගීසීන් විසින් විහාරාරාම විනාශ කරනු ලැබීම නිසා එතෙක් කල් දියුණු තත්ත්වයක පැවති බුද්ධ ශාසනය විනාශ මුඛය කරා ගියේ ය. ඒ විහාරවල විසූ හික්කුන් වහන්සේලා ජීවිතාරක්ෂාව පතා ඒ තැන්වලින් ඉවත් වූහ. සටන් බහුලවීම නිසා පෙර පැවති සාමකාමී පරිසරය මැකී ගියේ ය. පොත්පත් රචනා කරමින් ද සංරක්ෂණය කිරීමෙන් ද ජනයාගේ ඥාන වර්ධනය කොට ජීවිත ආලෝකවත් කළ ආගමික මධ්‍යස්ථාන විනාශ කරනු ලැබිණ. කලක් මුළුල්ලේ පැවති මේ තත්ත්වයෙන් රට මුදවා ගෙන පුනරුත්ථානය කරනු ලැබුවේ දහඅටවන සියවසේ පහළ වූ වැලිවිට ශ්‍රී සරණංකර හිමියන් ගෙන ගිය ශාසනික හා අධ්‍යාපනික කටයුතු නිසා ය. ඒ හිමියෝ සියම් රටින් උපසම්පදාව ගෙන්වා ගෙන ශාසනය සුරක්ෂිත කරවූවෝ ය. ඉතිකිබිතිව අධ්‍යාපනය නගා සිටුවූවෝ ය. නොයෙක් තැන රැදී තිබුණ පොත්පත් ඒකරාශී කොට නැවත පිටපත් කිරීම ආරම්භ කළෝ ය. ඒ හිමියන්ගේ ශාස්ත්‍රීය ව්‍යාපාරය නිසා විහාරාරාම තුළ ක්‍රමවත් අධ්‍යාපනයක් ඇති විය. පොත්පත් රචනාව ඇරඹිණ. මහනුවර ප්‍රදේශයේ පමණක් නොව දක්ෂිණ ලංකාවේ ද මෙම ශාස්ත්‍රීය ආලෝකය විහිදී ගියේ ය. පන්සල් ආශ්‍රිත අධ්‍යාපනය දියුණුවීම නිසා පොත්පත් කියවන, පොත්පත් ලියන පඬිවරු හා කවිවරු බිහිවූහ. වර්තමානයේ පවත්නා අධ්‍යාපනික හා ශාස්ත්‍රීය දියුණුවට පදනම වූයේ ද මේ හිමියන්ගේ ශාස්ත්‍රීය වැඩපිළිවෙල යි.

පෘතුගීසී හා ලන්දේසි පාලකයන් ශ්‍රී ලංකාවේ ඇතැම් කොටස් අත්පත් කරගෙන සිටි අතර ඉංග්‍රීසීන් විසින් මුළු ලංකාවේ ම පාලන බලය අත්පත්කර ගනු ලැබුණේ ය. 1815 ඉංග්‍රීසීන් විසින් අත්සන් කරන ලද උඩරට ගිවිසුම මගින් මුළු රටේ ම රාජ්‍ය බලය ලබා ගත් අවස්ථාවේ ඔවුහු බුද්ධාගම ආරක්ෂා කිරීමට පොරොන්දු වූහ. එහෙත් කල්යාණේ දී ඒ පොරොන්දු යථා පරිදි ක්‍රියාත්මක කිරීමට ඔවුහු අසමත් වූහ. එසේ වුවත් අටළොස්වන සියවසේ වැලිවිට සරණංකර සසරජ හිමියන් ගෙන ගිය ශාසනික හා ශාස්ත්‍රීය පුනර්ජීවන ව්‍යාපාරය නිසා උඩ පහත දෙරටේ ම පිරිවෙන් ආශ්‍රිතව බෞද්ධ කටයුතුත්, ශාස්ත්‍රීය කටයුතුත් ක්‍රියාත්මක ව පැවතිණ. පෘතුගීසීන් මේ රටට හඳුන්වා දුන් ක්‍රිස්තු සමය තවදුරටත් රට තුළ පවත්වාගෙන යාමට පාලකයන්ගේ සහාය ලැබිණ. එසේ වුවද බුද්ධාගම රැකගැනීමේ උසස් චේතනාවෙන් කටයුතු කළ හික්කුන් වහන්සේලා සිය ආගම වෙනුවෙන් නැගී සිටියහ. 1880 ඕල්කට්තුමා ලංකාවට සැපත් වීමෙන් පසු බුද්ධ ශාසනයත්, අධ්‍යාපනයත් නැංවීමට පියවර ගනු ලැබිණ. අනගාරික ධර්මපාලතුමා ද මේ බෞද්ධ ව්‍යාපාරයේ ප්‍රබල සංවිධායකයෙක් විය. 1873 විද්‍යාර්ථය පිරිවෙන ද, 1875 විද්‍යාලංකාර පිරිවෙන ද ආරම්භ වූ අතර දිවයින පුරා පැවති විහාරාරාම ආශ්‍රිත පිරිවෙන් අධ්‍යාපනය ද ශක්තිමත් තත්ත්වයකට පත් විය. ඒ පිරිවෙන් මගින් පුරාණයේ පටන් පැවති ග්‍රන්ථ ආරක්ෂා කිරීම හා ඒවා ආශ්‍රයෙන් පොත්පත් ලිවීම් ආරම්භ විය. ක්‍රිස්තියානි භක්තිකයන් ධර්ම ප්‍රචාරය සඳහා පොත්පත් මුද්‍රණය ආරම්භ කිරීමත් සමඟ බෞද්ධයෝ ද මුද්‍රණ යන්ත්‍රාල පිහිටුවා ගෙන ධර්ම ග්‍රන්ථ මුද්‍රණය කොට බුද්ධාගම ප්‍රචාරය කිරීමට උනන්දු වූහ. **මිලින්ද ප්‍රශ්නය** මුද්‍රණයට පත් කළ වැදගත් ධර්ම ග්‍රන්ථයකි. පුස්තකාල පොත්වල ආරක්ෂා වී තිබුණු පොත් මුද්‍රණය කිරීම ආරම්භ කරන ලද්දේ ද බෞද්ධ හික්කුන්ගේ මඟ පෙන්වීම යටතේ ය. පැරණි ග්‍රන්ථ සංස්කරණය කිරීම හා ඒවාට සංඥා ගැටපද ලිවීම නිසා පුරාතන ග්‍රන්ථ අධ්‍යාපන ක්ෂේත්‍රය තුළ සංසරණය වන්නට විය. ත්‍රිපිටක ග්‍රන්ථ සංස්කරණය කිරීම ඒ අවධියේ සිදු වූ ධර්ම ශාස්ත්‍රීය කටයුත්තකි. ප්‍රාචීන භාෂෝපකාර සමාගම පිහිටුවීමත් එහි ක්‍රියාකාරී කටයුතුත් විද්වත් හික්කුන් හා ගිහිභවතුන් අතර ප්‍රාචීන අධ්‍යාපනය ව්‍යාප්තවීමට හේතු විය. ඉංග්‍රීසි අධ්‍යාපනයට මුල්තැනක් ලැබුණු ඒ කාලයේ පිරිවෙන් මගින් සිංහල, පාලි, සංස්කෘත භාෂා සාහිත්‍ය මෙන් ම බෞද්ධ ධර්මය ඉගෙනීමට අවස්ථා සලසා දෙන ලදී. මේ කටයුතු සඳහා විහාරාරාම ආශ්‍රිතව පවත්වාගෙන යනු ලැබූ පුස්තකාලවලින් ලැබුණු අනුග්‍රහය අගය කටයුතු ය.